

УДК 342.97+355.743(477)«364»

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-1.11>

Т. І. Ковальова, кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри державної безпеки Київського
інституту Національної гвардії України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З КОНВОЮВАННЯ ТА ЕКСТРАДИЦІЇ ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ВАРТУ

Проведено аналіз нормативно-правового забезпечення організації та виконання військовими частинами та підрозділами Національної гвардії України завдань з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних; розглянуто проблемні питання та перспективні шляхи удосконалення цієї діяльності на законодавчому рівні з урахуванням досвіду, набутого під час дії воєнного стану.

Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» встановлено, що тимчасово до визначення на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій Національна гвардія України продовжує виконувати функції конвоювання, екстрадиції та захист підсудних.

Так, правові засади організації та порядку конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України закріплено в наказі МВС України, яким затверджено Положення про організацію конвоювання військових частин (частини) Національної гвардії України.

Крім того, питання організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за клопотаннями судів, регулюються спільним наказом МВС України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України, якими затверджено Інструкцію про організацію конвоювання та тримання під вартою в судах обвинувачені (підсудні), засуджені за позовом судів.

У свою чергу, питання конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, під час їх екстрадиції розкриває Інструкція про порядок приймання і пересилання осіб, узятих під варту, на державному кордоні України та за її межами, затверджена відповідним наказом Міністерства внутрішніх справ України.

Також у статті окреслено специфіку та актуальність виконання функцій з конвоювання Національної гвардії України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: Національна гвардія України, конвоювання, екстрадиція, охорона підсудних, система охорони, варту, особа, взята під варту, воєнний стан, військовополонені.

T. I. Kovalova. Regulatory and legal improvement of the principles of activities of the National Guard of Ukraine on conveying and extraditing persons taken under custody

An analysis of the regulatory and legal support of the organization and execution by military units and units of the National Guard of Ukraine of the tasks of conveying, extradition and protection of defendants was carried out; problematic issues and promising ways of improving this activity at the legislative level are considered, taking into account the experience gained during the martial law.

In accordance with the Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine", it is established that temporarily until another subject is determined at the legislative level to perform the relevant functions, the National Guard of Ukraine continues to perform the functions of escorting, extraditing and protecting defendants.

Thus, the legal principles of the organization and procedure for conveying by military units (units) of the National Guard of Ukraine are enshrined in the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which approved the Regulation on the organization of conveying by military units (units) of the National Guard of Ukraine.

In addition, the issue of organizing the escorting and detention in courts of the accused (defendants), convicted at the request of the courts, is regulated by a joint order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine, the Higher Specialized Court of Ukraine for consideration of civil and criminal cases, the State Judicial of the Administration of Ukraine, the General Prosecutor's Office of Ukraine, which approved the Instruction on the organization of escorting and detention in courts of the accused (defendants), convicted at the request of the courts.

In turn, the issue of escorting persons taken into custody and/or sentenced to imprisonment during their extradition is disclosed in the Instruction on the procedure for the reception and transfer of persons in custody at the border of Ukraine and beyond, approved by the relevant order of the Ministry of internal affairs of Ukraine.

The article also outlines the specifics and relevance of the National Guard of Ukraine's convoy functions during martial law.

Key words: National Guard of Ukraine, convoy, extradition, protection of defendants, protection system, guard, person taken into custody, martial law, prisoners of war.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3-1 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну гвардію України» установлено, що тимчасово до визначення на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій Національна гвардія України продовжує здійснювати:

– конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, до Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, апеляційних судів з розгляду цивільних і кримінальних справ, місцевих загальних судів, перелік яких визначається Міністром внутрішніх справ України, та відповідних установ виконання покарань, попереднього ув'язнення (крім гауптвахт) та ізоляторів тимчасового тримання, а також охорону їх у залі суду;

– конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі під час їх екстрадиції;

– участь у розшуку, переслідуванні і затриманні осіб, взятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі або арешту, які втекли з-під варти [1].

Проте, ураховуючи те, що на сьогодні на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій не визначено, виникає необхідність щодо врегулювання питання виконання Національною гвардією України завдань з конвоювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями, що стосуються нормативно-правового регулювання конвоювання та екстрадиції осіб взятих під варту займалися такі вчені, як: Валков І. М., Каплун Є. О., Михайлова Ю. О., Стеблинська О. С. та інші. Проте до цього часу названа проблема не знайшла свого належного дослідження.

Метою даного дослідження є вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної гвардії України з конвоювання та екстрадиції осіб взятих під варту, а також пошук шляхів нарощування спроможностей виконання зазначених функцій, у тому числі під час дії воєнного стану.

Результати дослідження. В статті 3-2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну гвардію України» закріплено, що порядок організації виконання зазначених функцій, у тому числі порядок взяття та зняття з обслуговування Національною гвардією України судів, організації військових і спеціальних перевезень затверджуються Міністром внутрішніх справ України.

Ураховуючи зазначене та з метою визначення правових засад організації та порядку здійснення конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України, які здійснюють конвоювання наказом Міністерства внутрішніх справ України від 24.12.2019 № 1090, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 березня 2020 року за № 229/34512, затверджено Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України.

У зазначеному Положенні визначено порядок організації та несення служби з конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також забезпечення охорони осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, під час судових засідань у судах [2].

Так, значення терміну «конвоювання» полягає у переміщенні (доставлянні) осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, під охороною варти; «конвоювання під час екстрадиції» – у конвоюванні та фактичному передаванні (прийманні) особи державі, компетентними органами якої вона розшукується, або для виконання судового рішення [2].

Слід звернути увагу на те, що під поняттям «особа, яка перебуває під вартою», мається на увазі особа, до якої рішенням суду обрано як запобіжний захід тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до законодавства України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом [2].

Для виконання службово-бойових завдань від військових частин (підрозділів) з конвоювання споряджаються варти та військові наряди.

Окремо слід зупинитись на значенні цих та інших термінів, оскільки вони розкривають загальні поняття та види варт з конвоювання, їх складу та організації несення служби. Так, у Положенні закріплено, що:

– варта з конвоювання – це озброєний підрозділ або його частина, відряджена для конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також для забезпечення охорони осіб, які перебувають під вартою, під час судових засідань у судах;

– вартовий – військовослужбовець, включений до складу варти;

– військовий наряд – військовослужбовці, які входять до складу конвойної групи, призначеної для приймання (передавання) осіб, які перебувають під вартою, у країнах, що не мають спільних кордонів з Україною;

– втеча з-під варти – самовільне залишення місця позбавлення волі або місця перебування під вартою особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні. Самовільним визнається залишення, яке здійснено без належного дозволу чи за відсутності законних підстав;

– ешелонне конвоювання – конвоювання великих груп осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у спеціальних вагонах від пункту приймання до пункту призначення;

– зустрічне конвоювання – конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у спеціальних автомобілях з установ виконання покарань до пунктів обміну та назад;

– наскрізне конвоювання – конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у спеціально обладнаних для цього транспортних засобах від пункту приймання до пункту призначення;

– особливе конвоювання – конвоювання засуджених до довічного позбавлення волі від пунктів приймання до пунктів призначення;

– планове конвоювання – конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у спеціально обладнаних для цього транспортних засобах за визначеними маршрутами з прийманням та передаванням їх на шляху руху на обмінних пунктах;

– пост – це все доручене для охорони і оборони чатовому, а також місце або ділянка місцевості, на якій він виконує свої обов'язки;

– пункти обміну – залізничні станції, визначені маршрутним розкладом руху варт, комендантсько-диспетчерські пункти військових частин, місця стоянки спеціальних вагонів, аеропорти, пункти пропуску через державний кордон, установи виконання покарань (слідчі ізолятори);

– система охорони – комплекс сил і засобів для виконання поставлених службових завдань з конвоювання, що має відповідати особливостям місць несення служби, яка охоплює: варту, військовий наряд, підрозділ, пости (ділянки місцевості), де виконують обов'язки вартові/чатові, групи посилення, маршрути руху, обладнання інженерно-технічними засобами охорони та засоби відеоспостереження, сили та засоби взаємодіючих органів;

– судове конвоювання – конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у спеціальних автомобілях до судових установ та назад, а також забезпечення їх охорони під час судових засідань;

– чатовий – озброєний вартовий, який виконує завдання щодо охорони і оборони поста [2].

Також нормами Положення закріплено порядок визначення обсягу служби, склад та чисельність варт та військових нарядів з конвоювання, перелік їх службової документації, особливості організації служби, підготовки особового складу до виконання завдань, організації контролю, використання спеціального транспорту, озброєння варт та військових нарядів, права та обов'язки осіб варт тощо.

Розкриваючи питання організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, дотримання законності, забезпечення надійної охорони під час проведення судових засідань та в перервах між ними, слід зазначити, що наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 11 червня 2015 року за № 698/27143, затверджено Інструкцію з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів [3].

Так, військовими частинами та підрозділами Національної гвардії України здійснюються конвоювання обвинувачених (підсудних), засуджених із установ попереднього ув'язнення до судів та охорона їх під час судових засідань, а також конвоювання їх у зворотному напрямку.

Слід зауважити, що перелік судів, які обслуговуються військовими частинами, затверджує Міністр внутрішніх справ України на підставі відповідних подань судів або територіальних управлінь Державної судової адміністрації України.

На сьогодні наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09 червня 2015 року № 672 (зі змінами) затверджено:

по-перше – Перелік судів, до яких військові частини та підрозділи Національної гвардії України здійснюють конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, та в яких забезпечують охорону осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань;

по-друге – Перелік судів, які територіально знаходяться в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, та в населених пунктах на тимчасово окупованій території України.

Також окремо слід розглянути питання конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі під час їх екстрадиції.

Так, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 р. № 794 (зі змінами), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 5 січня 2017 року за № 9/29877, затверджено Інструкцію про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та за її межами [4].

Специфікою виконання зазначеного завдання є те, що:

по-перше – приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, в Україну та за її межі здійснюється на підставі доручення (звернення) Генеральної прокуратури України або Міністерства юстиції України та відповідного повідомлення Робочого апарату Укрбюро Інтерполу, Державної пенітенціарної служби України у визначені строки, з дотриманням відповідних положень Кримінального процесуального кодексу України та міжнародного договору України, у зв'язку з яким здійснюється приймання-передавання;

по-друге – приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, з держав (у держави), які мають спільний кордон з Україною, здійснюється в міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України, а з держав (у держави), які не мають спільного кордону з Україною, – у пунктах пропуску для повітряного сполучення в міжнародних аеропортах України або таких держав;

по-третє – здійснення приймання за межами України осіб, які перебувають під вартою, їх конвоювання покладається на конвойну групу МВС у складі уповноваженого Міністром внутрішніх справ України, першим заступниками, заступниками Міністра військовий наряд з числа військовослужбовців Національної гвардії України, та уповноважених Головою Національної поліції України, першим заступником, заступниками Голови працівників Робочого апарату Укрбюро Інтерполу.

Окремо слід зазначити, що вимоги цієї Інструкції не поширюються на осіб, які приймаються чи передаються за порушення законодавства України про державний кордон і правовий статус іноземців та осіб без громадянства, у тому числі в порядку реалізації компетентними та уповноваженими органами України положень міжнародних договорів України про реадмісію (приймання-передавання) осіб [4].

Під час виконання завдань з конвоювання військовослужбовці військових частин (підрозділів) Національної гвардії України мають право застосовувати заходи фізичного впливу, а за виключної необхідності спеціальні засоби та вогнепальну зброю в порядку та у випадках, передбачених законодавством України [2].

Водночас, законодавством визначено, що під час конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також забезпечення охорони осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань та під час прийняття участі у розшуку, переслідуванні і затриманні цих осіб, які втекли з-під варти, військовослужбовці Національної гвардії України, мають право:

застосовувати в межах компетенції превентивні та поліцейські заходи примусу, визначені Законом України «Про Національну поліцію»;

проводити обшук осіб, узятих під варту, огляд речей цих осіб і вилучати заборонені речі, предмети і документи та передавати їх уповноваженій особі. Особистий обшук проводиться особами однієї статі із особами, узятими під варту [1].

Також під час конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також під час забезпечення охорони осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань, військовослужбовці Національної гвардії України до цих осіб застосовують кайданки у чітко визначених випадках, а саме:

– учинення фізичного опору адміністрації установи виконання покарань та/або військовослужбовцю Національної гвардії України;

– відмови йти під охороною – на час конвоювання;

– спроби самогубства або заподіяння собі каліцтва, у разі нападу на засуджених та інших осіб – до заспокоєння особи;

– винесення судом вироку про довічне позбавлення волі – коли оголошується вирок і здійснюється конвоювання цих засуджених;

– конвоювання в літаку;

– конвоювання особи, яка вчинила втечу з-під варти (охорони), після затримання [1].

Законодавством також передбачено те, що:

у разі відсутності кайданок військовослужбовці Національної гвардії України мають право використовувати підручні засоби для зв'язування;

для конвоювання осіб, узятих під варту, засуджених до позбавлення волі або арешту, а також участі у розшуку, переслідуванні і затриманні цих осіб, у разі їх втечі з-під варти можуть застосовуватися службові собаки [1].

Важливого значення мають права військовослужбовців Національної гвардії України, які виконують завдання з конвоювання, щодо застосування вогнепальної зброї.

Так, крім підстав, визначених статтею 18 Закону України «Про Національну гвардію України», військовослужбовці Національної гвардії України під час конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, а також під час забезпечення охорони осіб, які тримаються під вартою, під час судових засідань у судах мають право особисто або в складі підрозділу застосовувати вогнепальну зброю для затримання особи, яка намагається втекти з-під варти.

У зазначеному випадку право застосування вогнепальної зброї виникає, коли такі особи перетинають лінію охорони, якою є:

– в установах виконання покарань – основна огорожа, у разі її відсутності – межа об'єкта, позначена пересувними захисними засобами або покажчиками з надписом «заборонена зона – прохід заборонено»;

– на транспортних засобах – стіни (борти), підлога, дах вагона, автомобіля;

– у залах (кімнатах) судового засідання та камері для підсудних (засуджених) – стіни, підлога, стеля, двері та вікна зали (кімнати, камери);

– під час конвоювання пішим порядком – лінія розміщення найближчих від колони чатових.

Лінію охорони зазначають на схемі охорони та оголошують конвойованим особам [1].

Підсумовуючи тему, вважаємо за необхідне підкреслити, що тимчасове покладання функцій з конвоювання на військові частини (підрозділи) Національної гвардії шляхом унесення у 2015 році змін до Закону України «Про Національну гвардію України» було зумовлено необхідністю врегулювання порядку конвоювання засуджених та невизначеністю цього питання на законодавчому рівні.

На сьогодні, незважаючи на те, що в країні введено воєнний стан, зазначене питання не втрачає своєї актуальності.

Так, у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України Президентом України підписано Указ від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», відповідно до якого військовим командуванням разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування запроваджено та здійснюється передбачені Законом

України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [5].

Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» з введенням воєнного стану Національна гвардія України для виконання завдань з оборони держави приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України, крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв.

Військові частини (підрозділи) Національної гвардії України, що здійснюють функції з конвоювання, під час дії воєнного стану залишаються у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ України [1].

Ураховуючи викладене, а також те, що під час дії воєнного стану постало питання в організації та здійсненні заходів щодо тримання військовополонених постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року № 413 затверджено Порядок тримання військовополонених, відповідно до якого військові частини (підрозділи) Національної гвардії України здійснюють конвоювання військовополонених у разі обрання їм міри запобіжного заходу у виді взяття під варту та/або засудження їх до позбавлення волі, у тому числі до довічного позбавлення волі, у межах компетенції та в порядку, визначеному Законом України «Про Національну гвардію України» [6].

15 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України від № 2123-IX «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану», підпунктом 5 пункту 1 якого внесено зміни до Закону України «Про Національну поліцію» у частині надання повноважень поліції здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорони їх у залі суду [7].

Водночас, у 2020 році до Верховної Ради України подано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України» (реєстр. № 4214 від 13.10.2020).

Метою прийняття законопроєкту є розвиток спроможності Національної гвардії України здійснювати конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, у тому числі під час їх екстрадиції, шляхом перенесення цієї функції із Прикінцевих положень до статті 2 Закону України «Про Національну гвардію України», визначивши її однією з основних функцій НГУ, а також надання повноважень з конвоювання Національній поліції України не тільки під час дії воєнного стану.

Висновки та перспективи. Ураховуючи викладений матеріал, а також те, що на цей час у державі відсутній орган державної влади, який володіє достатньою матеріально-технічною базою та відповідною кількістю навченого персоналу для здійснення функцій з конвоювання, проєкт Закону України не втратив своєї актуальності, а його прийняття посилить спроможності Національної гвардії України виконувати завдання у правоохоронній сфері.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 16.01.2024).
2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 грудня 2019 року № 1090, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03 березня 2020 року за № 229/34512, «Про затвердження Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/484387__650806 (дата звернення: 16.01.2024).
3. Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26.05.2015 613/785/5/30/29/67/68, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 11 червня 2015 року за № 698/27143, «Про затвердження Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15#Text> (дата звернення: 16.01.2024).
4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.07.2015 № 794, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 січня 2017 року за № 9/29877, «Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та за її межами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0009-17#Text> (дата звернення: 17.01.2024).
5. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 17.01.2024).
6. Постанова КМУ від 5 квітня 2022 р. № 413 «Про затвердження Порядку тримання військовополонених». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.01.2024).
7. Закон України від 15 березня 2022 року № 2123-IX «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text> (дата звернення: 17.01.2024).